ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – БЪЛГАРИЯ
НАУЧНИ ТРУДОВЕ, КН. 7, ТОМ 6, 2024 – ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
SCIENTIFIC WORKS, BOOK 7, VOL. 6, 2024 – FACULTY OF LAW

DOI 10.69085/NTP20246013

ИМУЩЕСТВОТО, НАСЛЕДЕНО ОТ МАЙКАТА ИЛИ ОТ МАЙЧИНИЯ РОД, СПОРЕД ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО НА ИМПЕРАТОР КОНСТАНТИН I В ТЕОДОСИЕВИЯ КОДЕКС (CTH.8.18.1-3)

ас. Методи Тодоров
Пловдивски университет

Резюме: Изследването анализира наследяването на имуществото, притежавано от майката или от нейни родственици, според разпоредбите на законодателството на император Константин I, съдържащо се в Codex Theodosianus, в съпоставка с уредбата на класическото право, и по-специално с тази на Senatusconsultum Orfitianum. Обоснован е изводът, че при всички установени в императорското законодателство ограничения в правата на бащата по отношение на bona materna следва да се приеме, че той не притежава право на собственост върху това имущество, а всичките му права произтичат от: 1) предоставения му законен сервитут-узуфрукт, 2) упражняваната от него patria potestas и от 3) нововъзложените му с императорското законодателство задължения за грижа и опазване на това имущество в интерес на неговите подвластни.

Ключови думи: Codex Theodosianus, Senatusconsultum Orfitianum, bona materna, cretio, pater familias, patria potestas

PROPERTY INHERITED FROM THE MOTHER OR FROM THE MOTHER'S SIDE ACCORDING TO THE LEGISLATION OF EMPEROR CONSTANTINE I IN THE CODEX THEODOSIANUS (CTH.8.18.1-3)

Assist. Prof. Metodi Todorov
University of Plovdiv

Abstract: The study analyses the succession of property owned by the mother or her relatives according to the provisions of the legislation of Emperor Constantine I contained in the Codex Theodosianus, in comparison with

the regulation of classical law and in particular with that of the Senatusconsultum Orfitianum. The conclusion is that, with all the limitations on the father's rights in respect of the bona materna established in imperial legislation, he must be regarded as having no title to that property, but that all his rights derive from: 1) the legal servitude – usufruct granted to him, 2) the patria potestas exercised by him, and 3) the new duties imposed on him by imperial legislation to care for and preserve that property in the interests of his subjects.

Key words: Codex Theodosianus, Senatusconsultum Orfitianum, bona materna, cretio, pater familias, patria potestas.

1. С израза bona materna[1] („майчино имущество“) се обозначава това имущество, което детето получава от своята майка по завещание или интестатно; съответно bona materni generis („имущество от майчиния род“) означава имущество, което детето наследява от роднина по майчина линия. Като terminus technicus изразът има класически произход.

В класическите текстове от **Дигестите** той се среща или в същата форма – bona materna (D.36.1.83, *Paulus imperialium sententiarum in cognitionibus pralatarum ex libris VI libro primo seu decretorum libro II / Паул – от съчинението в 6 книги „За императорските решения по предварителни въпроси“ – из книга I, или из книга II от „За [императорските] декрети“*), или като пряко посочва наследствения характер на това имущество – materna hereditas[2] („майчино наследство“ в D.31.77.20, *Papinianus libro octavo responsorum / Папиниан в книга VIII на „Отговори“)*. В следкласическото римско право тенденция е значението на родството по майчина линия и с роднините от рода на майката (maternum genus) не само да се разширява в сферата на частното право, но да придобива правно значение и в публичноправната сфера[3].

При житейски конфликти между родителите, като развод или евентуален втори брак на бащата, е естествено желанието на май-

[1] **Berger, A.** Encyclopedic dictionary of Roman Law. Philadelphia, The American Philosophical Society, 1953, p. 374.

[2] **Дыдынский, Ф.** Латинско-русский словарь к источникам римского права. Варшава, Типогр. К. Ковалевский (Didinskiy, F. Latinsko-russkiy slovary k istochnikam rimskogo prava. Varshava, Tipogr. K. Kovalevskiy), 1896, с. 272.

[3] За това значение и изразите, обозначаващи тези връзки: maternum genus, matris origo, maternus sanguis, matris condicio – **Oliviero Niglio**, **G.M.** Maternum genus e vincoli curiali nella legislazione di Onorio, in: Ravenna Capitale. Curie e curiali in Occidente tra IV e VIII secolo (a cura di Gisella Bassanelli Sommariva e Andrea Trisciuoglio), Santarcangelo di Romagna, Maggioli, 2021, p. 129 ss.

ката да предаде имуществото си на своите деца, без то да попада под контрола на техния баща. Значението на имуществата – собственост на майката, нараства с разпространението на брака без манус, както и с въвеждането от Август на ius liberorum – освобождаването на многодетните жени от настойничество.

2. **Според цивилното право** децата нямат правното качество на наследници на своята майка, която не е под властта на съпруга си и съответно не е станала член на неговата фамилия. Едва през 178 г. сл.Хр. по силата на Senatusconsultum Orfitianum[4], приет въз основа на oratio (реч) до Сената на императорите Марк Аврелий и Комод, е установено цивилно наследяване на майката с фамилен статус sui iuris от нейните деца (включително незаконородените, но без право на заместване), като те изместват всички агнати и наследниците по преторското право[5]. Неслучайно всички примери в Дигестите на интестатно наследяване на майката от нейните деца са след издаването на този сенатусконсулт[6].

3. До установяването на това цивилно наследяване **преторското право** призовава децата като наследници на майката едва от третия ред[7] заедно с останалите когнатски родственици, поради което наследяването по преторския едикт далеч невинаги осигурява имуществено приемство между майка и нейните деца. Освен това в тази хипотеза даваната от претора bonorum possessio sine tabulis unde cognati е такава sine re и съответно не е противопоставима на никой цивилен наследник[8].

---

[4] За важността на това сенатско решение говори обстоятелството, че са му посветени коментарни съчинения от римските юристи, например Paulus – Ad Senatusconsultum Orfitianum.

[5] **Puliatti**, **S.** De cuius hereditate agitur. Il regime romano delle successioni. Torino, Giappichelli, 2016, p. 75; за изместването на всички останали цивилни наследници авторът се позовава на D.38.17.1.r.-Uip.12 ad Sab.

[6] **Vettori**, **G.** Bonae matronae e bona matronarum. Bari, Edipuglia, 2022, p. 173 ss.

[7] За класовете наследници при интестатното наследяване в цивилното и преторското право: **Gaudemet, J.** Droit privé romain. Paris, Montchrestien, 2000, p. 372; **Дождев, Д.** Римское частное право. Москва, Норма (Dozhdev, D. Rimskoe chastnoe pravo. Moskva, Norma), 2008, с. 653 – 659.

[8] **Talamanca, M.** Istituzioni di diritto romano, Torino. 1990, p. 706–716; **Андреев, М.** Римско частно право. С., Софи-Р, 1992, с. 433; **Soloazzi, S.** Diritto ereditario romano, Parte I. Napoli, Jovene, 1932; Parte II. Napoli, Jovene, 1933; **Biondi, B.** Istituti fondamentali di diritto ereditario romano. Milano, Vita e Pensiero, 1954, p. 38 ss; **Biondi, B.** Diritto ereditario romano. Parte generale. (Corso di lezioni). Milano, Giuffrè, 1954, p. 120–149;

Класическото хонорарно право е признало и други способи в полза на майката да остави своето имущество на подвластните на баща им нейни деца въпреки контрола на pater familias върху имуществото на децата: fideicommissum restitutionis[9] – завещателна клауза, съдържаща молба или препоръка до бащата да завещае на децата чрез легат получените от майката имущества; fideicommissum emancipationis или conditio emancipationis[10] – завещателна клауза, съдържаща възлагане на бащата или поставяща му като условие еманципирането на децата, за да бъдат те назначени за наследници на майката или да получат чрез легат нейното имущество.

Дори обаче децата да могат пряко да получават по наследство от своята майка нейното имуществото, ролята на бащата е незаобиколима, ако децата са му още подвластни, защото patria potestas продължава да съществува и през Късната античност. Този древен правен институт е възприеман в Рим като уникален за римската правна система, както свидетелства Гай в първия коментар от своите Институции:

IG.I.55

Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreauimus. quod ius proprium ciuium Romanorum est (fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus) idque diui Hadriani edicto, quod proposuit de his, qui sibi liberisque suis ab eo ciuitatem Romanam petebant, significatur. nec me praeterit Galatarum gentem credere in potestate parentum liberos esse.

IG.I.55

Така под нашата власт са децата ни, родени от законен брак. Това право принадлежи само на Римските граждани (понеже въобще няма други хора, които да имат такава власт над своите деца, каквато имаме ние). А това посочил божественият Адриан в едикта, издаден за тези, които искали от него римско гражданство за себе си и за своите деца. Но аз знам, че и народът на Галатите смята, че децата са под властта на своите родители.

Biondi, B. Successione testamentaria e donazioni, Milano, Giuffrè, 1955; p. 183 ss; **Voci, P.** Diritto ereditario romano – 1. Introduzione. Parte generale. Milano, Giuffrè, 1967, p.133 ss.; Diritto ereditario romano – 2. Parte speciale. Milano, Giuffrè, 1963, p.70 ss.

[9] **Fuenteseca, P.** Maternum matrimonium (revision de C.th. 8, 18, 1 y 8,18,2). – *In:* Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana (AARC), vol. IX, 1993, p. 331–347.

[10] Известни са такива примери още от класическата епоха – в едно от писмата Плиний (Plin. Ep. 4.2).

Макар и леко язвителната финална забележка на Гай да подкопава достоверността на казаното от принцепса, изявлението на император Адриан ясно отразява римското самочувствие за уникалността на бащината власт като само римско социално и правно явление. С разпростирането на римското гражданство през III в. след Constitutio Antoniana над всички жители на империята бащината власт се превръща в общоимперски правен институт, макар далеч невинаги и не навсякъде тя да е реално възприета в нейния римски вид, както свидетелстват най-вече съхранените египетски папируси от епохата римската власт в Египет[11], но също така и императорските рескрипти[12] до частни лица, повечето от които са от източната част на империята. Въпреки че в Късната античност абсолютната бащина власт с нейното господство над живота и смъртта на подвластния (ius vitae necisque) е далечен спомен[13], тя продължава да съществува не като реторически или литературен образ, а напълно реално[14] като осезаем контрол най-вече в имуществената сфера. Когато децата не са еманципирани и все още са под властта на своя баща, всяко получено от тях имущество, независимо от правния способ за това получаване, попада под икономическия и правния контрол на pater familias.

Дори през V в. – много след Константиновото управление, св. Аврелий Августин (354 – 430) в проповедите си дава примери от имуществените отношения между родители и подвластни деца, като сочи на целесъобразността синът да бъде еманципиран и да получи някакво имущество от родителите си при сключване на брак или при заемане на публична служба (тази проповед хронологично се разполага между 408 и 411 г.); от литературните източници става ясно, че социалните очаквания са децата вече да са

[11] Конкретни примери за конфликтите в тази връзка при различни сделки, процеси и други правни действия – в **Arjava, A.** Paternal Power in Late Antiquity. The Journal of Roman Studies, vol. 88/1998, p. 156–160.

[12] В тях личи известно смесване между пълнолетие и еманципация от страна на молителите, искащи рескрипт, в съответствие с разпространените социални представи за възрастта при еманципирането, като императорската канцелария не отправя критики за това, а и достоверно са засвидетелствани еманципирания и на непълнолетни: CJ.2.20.5; CJ.5.62.19; CJ.5.71.7; CJ.10.50.2, всички от края на III в.

[13] **Arjava, A.,** Op.cit., p. 153.

[14] Както и по времето на Юстиниан, видно от неговите Институции – IJ.1.9;1.12.

еманципирани към навършване на пълнолетие или по посочените в Августиновата проповед поводи[15].

4. **В следкласическото право** законодателната тенденция продължава да утвърждава кръвното родство като основание за наследяване, което води и до акцентиране на наследствените права на децата като наследници на своята майка, защото между тях е налице когнатско родство. Друг израз на тази тенденция е стесняването на бащината власт и контрол върху имущество, което няма чисто фамилен характер, а е получено от друго семейство или род – този на съпругата.

В систематиката[16] на Теодосиевия кодекс[17] Книга VIII съдържа разнородна материя: първите 10 титула са посветени на различни

[15] **S. Augustinus**, Sermo 45.2, издания на латински език: Patrogia Latina (PL), t. 38, c. 262–270; CC 41, 515–526 (https://www.augustinus.it/italiano/discorsi/index2.htm).

[16] За подредбата и обхвата на книгите и титулите в Теодосиевия кодекс и различията в систематиката му с Юстиниановия кодекс – **Giomaro, A. M.** Differenze di „sistema“ fra il Codice di Teodosio (439) e il Codice do Giustiniano (534), i grandi spostamenti di materia fra lo schema dell'uno e dell'altro codice. – Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana (AARC) vol. XIV, 2003, p. 155–195.

[17] Началото на научното изследване на Теодосиевия кодекс поставя **Iacobus Gothofredus** през XVII в. с и до днес неизгубилия научното си значение коментар – Codex Theodosianus cum perpetuis commentariis Jacobi Gothofredi. Lipsiae, Maur. Georgii Weidmanni, 1736–1743, 6 t. (I ed. – Lugdunum, 1665); подробни съвременни изследвания са тези на **Archi, G. G.** Teodosio II e la sua codificazione. Napoli, ESI, 1976; **Manfredini A. D.** Osservazioni sulla compilazione teodosiana (CTh.1.1.5,6 e Nov.Theod.1) in margine a CTh.9,34 („de famosis libellis“). – *In:* AARC v.IV, 1981, p. 385 ss.; **Giomaro, A. M.** Il Codex repetitae praelectionis: contributi allo studio dello schema delle raccolte normative da Teodosio a Giustiniano. Roma, Pontificia Università Lateranense, 2001; **Sirks, A.J.B.** The Theodosian Code, a Study. Friedrichsdorf, Tortuga, 2007; **Fort, J.M.C.** Codex Theodosianus. Historia de un texto. Madrid, Carlos III University of Madrid, 2014, а също статията на **Коптев, А. В.** Кодификация Феодосия и ее предпосылки (Koptev, A. V. Kodifikatsia Feodosia i ee predposilki). – Ius Antiquum (Древнее право), 1996, № 1, 247 – 262, изследванията, събрани в сборника The Theodosian Code: Studies in the Imperial Law of Late Antiquity. Jill Harries, Ian N. Wood (eds.), London, London, Bloomsbury Academic, 2010, както и докладите от проведените няколко конференции с цел подготовка на планирания френски превод на Теодосиевия кодекс: Empire Chrétien et Eglise aux IVe et Ve siècles: intégration ou concordat?: le témoignage du Code théodosien. Actes du colloque international (Lyon, 6, 7 et 8 octobre 2005), Jean-Noël Guinot et François Richard (éds.). Paris, Cerf, 2008; Le Code Théodosien: diversité des approches et nouvelles perspectives [actes des I-ères journées d'études sur le „Code théodosien“, organisées à l'université Paris X-Nanterre, les 23 et 24 mai 2003 par le

нисши по ранг чиновници, техните функции и привилегии; титули от 11 до 17 уреждат даренията, тяхната отмяна, последиците от непризнателност на получилите дарение деца, продажбите и даренията на лица, заемащи публични постове, отмяната на наказанията за безбрачие или бездетство, привилегии за многодетните родители (ius liberorum), както и относно получаваните от подвластни имущества по наследство от майката или с оглед сключен брак.

Титулите в книгите на Теодосиевия кодекс са обособени по регулирана материя. В рамките на всеки титул обаче императорските актове са групирани по хронологичен ред, като се започва от най-старите по време. Титул 18 включва 10 императорски конституции, от които най-ранните три, интересуващи ни тук, са издадени от император Константин, а последните по време – от императорите Валентиниан и Теодосий.

Титулът е цялостно и добре представен в манускриптната традиция – заглавието му и конституциите в него са запазени в манускрипта Parisinum 9643, първите 2 конституции – в Breviarium Alarici, заглавието на титула и първата конституция, но в доста модифициран вид – в Юстиниановия кодекс, като третата конституция не е запазена нито в Breviarium Alarici, нито в Corpus iuris civilis[18]. При цялостното недобро състояние на текста на Теодосиевия кодекс и невинаги безпроблемното му възстановяване титул 8.18 показва добра запазеност на съдържанието му, която не налага хипотетични реконструкции[19].

GDR Textes pour l'histoire de l'Antiquité tardive], Crogiez-Pétrequin, Sylvie, Jaillette, Pierre, Huck, Olivier (dir.). Rome, École française de Rome, 2009; Droit, religion et société dans le Code Théodosien (troisièmes Journées d'étude sur le Code Théodosien: Neuchâtel, 15 – 17 février 2007), Philippe Blanchard et Jean-Jacques Aubert (dir.). Genève, Université de Neuchâtel, Faculté des Lettres et Sciences Humaines et Librairie Droz SA, 2009; Société, économie, administration dans le Code Théodosien, II-ème colloque-Lille, 1, 2 et 3 décembre 2005, Sylvie Crogiez-Pétrequin, Pierre Jaillette (éds.). Villeneuve-d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion, 2012.

[18] **Bassanelli Sommariva, G.** L'uso delle rubriche da parte dei commissari teodosiani. – AARC, v. XIV, 2003, p. 219.

[19] За манускриптната традиция на Теодосиевия кодекс и състоянието на текста – **Mommsen, Th.** Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, vol. I, pars 1 – Prolegomena in Theodosianum, Berolini, Apud Weidmannos, 1905; **Fort, J.M.C.** Codex Theodosianus. Historia de un texto. Madrid, Carlos III University of Madrid, 2014.

5. Титулът започва с едикт на император Константин I, който като хронологично най-ранен е и поместен първи по ред. Освен това станалите две конституции на този император в титула не са едикти, а са адресирани до конкретни служители и съответно преди включването им в Теодосиевия кодекс нямат всеобщо приложение.

CTh.8.18
De maternis bonis et materni generis et cretione sublata[20]
За майчиното имущество и това от майчиния род и за отмяна на крецията

CTh.8.18.1

Imp. Constantinus a. consulibus, praetoribus, tribunis plebis, senatui salutem dicit.

pr. Placuit, salva reverentia et pietate sacris nominibus debita, ut potestas quidem et ius fruendi rebus liberorum suorum in sacris constitutorum, in maternis dumtaxat* facultatibus, penes patres maneat, destituendorum autem liberorum eis licentia derogetur.

1. Cesset itaque in maternis dumtaxat* successionibus commentum cretionis, et res, quae ex matris successione fuerint ad filios devolutae, ita sint in parentum potestate atque dominio, ut fruendi pontificium ha-

CTh.8.18.1

Император Константин август с поздрав до консулите, преторите, плебейските трибуни[24], Сената.

pr. Постановяваме, като се спазват свещените задължения за почтителност и уважение [към бащите], да се запази за бащите властта им и правото на плодоползване върху вещите на техните деца, които се намират под бащина власт, само доколкото тези вещи са част от майчиното имущество, но бащите да бъдат лишени от своеволието да оставят деца си [без имущество].

1. И така отменя се формалната креция само по отношение на наследяванията от майката, а имуществото, което е преминало към децата по наследство от майката, да бъде под бащина власт и гос-

[20] Ако изрично не е посочено друго, преводът на изворите е на автора на статията и е извършен от оригиналния им текст на латински език.

[24] Това е първото сведение за тази длъжност след 238 г. – при управлението Гордиан III. – **Castello, C.** Rapporti legislativi tra Costantino e Licinio alla luce dell' „inscriptio" e della „subscriptio" di CTh.8.18.1. AARC v. II, 1976, 43, n. 24.

beant, alienandi eis licentia derogetur. Nam maternum patrimonium, quod filiis in potestate constitutis obvenerit, quum patre mortuo sui iuris fuerint, praecipuum habere eos et sine cuiusquam consortio placuit.

подство така, че бащите да имат правото на плодоползване, но да им се отнеме възможността да го отчуждават. Затова нареждаме майчиното имущество, което по наследство са получили подвластните деца, щом след смъртта на баща си станат пълновластни, да бъде притежавано от тях самостоятелно и без да е в съсобственост с никого.

2. Quod si pater suum filium patremfamilias videre desiderans, eum emancipaverit, repraesentare ei maternam debebit substantiam, ita ut filius accepto munere libertatis, reique suae dominus effectus, ne videatur ingratus, tertiam partem custoditae sibi rei muneris causa parenti offerat, aestimatione, si res dividi coeperint, bonorum virorum arbitrio permittenda, quam tertiam alienare quoque pater, si hoc maluerit, habebit liberam potestatem.

2. Затова, ако бащата пожелае да види своите синове като бащи на собствените им семейства и ги еманципира, ще трябва да им предостави майчиното имущество, а синът, след като е получил дара на свободата и стане собственик на своето имущество, за да не изглежда неблагодарен, трябва да предложи като дар на своя родител една трета от имуществото, което последният е пазил в полза на сина си; ако се предприеме разделяне на имуществото, след като оценката му е била поверена на справедливи мъже, нека бащата, ако предпочита това, да има пълното право да се разпореди със своята трета част.

3. Ante emancipationem autem parentes, penes quos maternarum rerum utendi fruendique potestas est, omnem debent tuendae rei diligentiam adhibere et, quod iure filiis debetur, in examine poscere, et sumptus* ex fructibus impigre facere, et litem inferentibus resistere, atque ita omnia agere, tanquam solidum perfectumque dominium et personam gerant legitimam; ita ut, si quando rem alienare voluerint,

3. Освен това преди еманципацията на децата си родителите, които имат право на ползване на майчиното имущество, трябва да положат всички усилия, за да защитят това имущество, включително да изискват по съдебен ред това, което по право се полага на децата, да правят старателно разходи от плодовете на имуществото, да се противопоставят на тези, които завеждат дела за това

emptor* vel is, cui res donatur, observet, ne quam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat vel ignorans. Docere enim pater debet, proprii iuris eam rem esse, quam donat aut distrahit; et emptori*, si velit, sponsorem aut fideiussorem licebit accipere, quia nullam poterit praescriptionem opponere filiis quandoque rem suam vindicantibus[21].

имущество и въобще всичко да вършат така, като че ли самите те имат пълна и съвършена собственост върху него и законно основание да действат на страната на децата; така че ако някога пожелаят да прехвърлят някоя вещ, купувачът или този, на който тя ще се дарява, да следи да не би да получи, съзнателно или не, част от това имущество, чието прехвърляне е забранено. Затова бащата трябва да докаже, че има свое право върху вещта, която дарява или продава, а купувачът, ако пожелае, може да приеме спонзор или фидеюсор, защото няма да може да противопостави прескрипция на децата, когато те предявят иск за собственост на своята вещ.

[21] В съответствие със силно редукционистката дейност на Трибонияновата комисия тази конституция е единствената, която е възпроизведена в Юстиниановия кодекс, и то в много съкратен вид, като изцяло са премахнати интерпретациите към всички императорски конституции: CJ.6.60.1.*Imperator Constantinus*. Res, quae ex matris successione fuerint ad filios devolutae, ita sint in parentum potestate, ut fruendi dumtaxat habeant facultatem, dominio videlicet earum ad liberos pertinente. 1. Parentes autem, penes quos maternarum rerum utendi fruendique tantum potestas est, omnem debent tuendae rei diligentiam adhibere et quod iure filiis debetur in examine per se vel per procuratorem poscere et sumptus ex fructibus impigre facere et litem inferentibus resistere atque ita omnia agere, tamquam solidum perfectumque dominium et personam gerant legitimam, ita ut, si quando rem alienare voluerint, emptor vel is cui res donatur observet, ne quam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat vel ignorans. 2. Docere enim pater debet proprii iuris eam rem esse, quam donat aut distrahit: et emptori, si velit, fideiussorem licebit accipere, quia nullam poterit praescriptionem opponere filiis quandoque rem suam vindicantibus. *CONST. A. CONSS. PRAETT. TRIBB. PLEBIS SENATUI SALUTEM. *<A 319 D. XV K. AUG. AQUILEIA. RECITATA APUD VETTIUM RUFINUM PU. IN SENATU NON. SEPT. CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS.>

Dat. XV. kal. aug. Aquileia, recitata[22] apud Vettium Rufinum[23] pf. u. in senatu non. sept., Constantino a. v. et Licinio c. coss.

Издадена на петнадесетия ден преди августовските календи (18 юли) в Аквилея, прочетена в Сената пред градския префект[25] Ветий Руфин в септемврийските нони (5 септември) през консулата на август Константин – пети по ред, и на цезаря Лициний (315 г./319 г.[26]).

*Interpretatio***.** Legis istius reliqua pars in aliis legibus continetur: hoc tantum de reliquis legibus plus habet, ut patres, qui filiorum res gubernare iussi sunt, negotia eorum summo studio et integritate agere procurent, ut nihil per negligentiam eorum filiis pereat, sed fructus rerum maternarum sine aliqua negligentia redigi vel vendi faciant, ut ex tempore competenti, sicut lex novella dicit, portiones suas filii sine aliqua imminutione percipiant. Res filiorum patribus alienare non liceat,

Тълкуване. Останалата част от този закон се съдържа в други закони; спрямо тях той има в повече само това, че бащите, на които е възложено да управляват имуществото на децата си, трябва да осигурят управлението на делата им с най-голямо старание и почтеност, така че децата да не претърпят никаква вреда поради небрежността на бащите си, които обаче трябва да осигурят събирането или продажбата на плодовете от майчиното имущество без никаква неб-

[22] Прочитането на oratio на императора до Сената се възлага на посочено от владетеля длъжностно лице или сенатор и се приема за почетно задължение; макар и Сенатът през тази епоха да няма законодателна автономия, а е само авторитетен адресат, получател, тържествено одобряващ и регистратор на императорските закони, все пак определено сътрудничество между тях и през Домината не е изключено изцяло (когато например по предложение на императора Сенатът издава сенатусконсулт, за чието приложение обаче винаги е необходима императорска конституция), за което примери са събрани от **Vera, D.** Commento storico alle „Relationes“ di Quinto Aurelio Simmaco. Pisa, Giardini, 1981, p. 77 ss.

[23] До него е адресирана само още една конституция от Теодосиевия кодекс, с несигурна датировка (вероятно 23 декември 316 г.), където Ветий Руфин също е посочен като градски префект [на Рим].

[25] За тази длъжност в Римската империя – **Chastagnol, A.** La Prefecture urbaine a Rome sous le Bas-Empire. Paris, PUF, 1960; **Rucinski, S.** Praefectus Urbi. Le Gardien de l’ordre public à Rome sous le Haut-Empire Romain. Poznan, Contact, 2009.

[26] Датирането на Теодор Момзен в неговото издание на Теодосиевия кодекс – Codex Theodosianus, vol.I, pars 2, Berolini, 1905 – Textus cum apparatu, p. 420, посочва и двете години с предпочитане на 319 г.; така и в английския превод на **Clyde Pharr** – The Theodosian Code and Novels, and the Sirmondian Constitutions, Princeton University Press, 1952, p. 219.

hoc est nec vendere nec donare. Quod si fortasse praesumpserint*, emptor*, vel qui donator accesserit, grandi se sollicitudine et cura custodiant, ne filiorum res a patre venditas aut donatas accipiant, aut scientes aut etiam nescientes: sed compellant patrem, qui venditor vel donator fuerit, et filiorum res in sua retinet potestate, ut probet suum esse, quod tradidit. Etiam ut suspicionem suam possit abstergere, fideiussorem a patre venditore percipiat, qui obligatione rerum suarum damnum emptori* non faciat: quia defuncto patre licet filiis res suas a quibuscumque* personis, sive venditae sive donatae a patre fuerint, in suum dominium revocare.

режност, така че когато настъпи надлежното време, както постановява новелата[27], децата да получат своите дялове без никакво намаление. На бащите не е разрешено да отчуждават имуществото на децата си, което означава – нито да го продават, нито да го даряват. Но ако все пак бащите самонадеяно се решат на това, купувачът или този, който сключва договор с дарителя, да бдят с голямо внимание и грижа да не би да получат, съзнателно или не, имущество на децата, продадено или дарено от бащата; но трябва да накарат бащата – продавач или дарител, държащ под властта си имуществото на децата, да докаже, че това, което прехвърля, е негова собственост. Освен това, за да може да отхвърли съмнението си, купувачът трябва да получи от бащата поръчител, който чрез своето имущество гарантира купувачът да не претърпи вреда; понеже след смъртта на бащата е разрешено на децата да върнат в своя собственост вещите си от всяко лице, независимо дали те са били продадени или дарени от баща им.

Адресати. Конституцията е адресирана до Сената и това ясно сочи, че се касае за едикт с всеобщо нормативно приложение[28]. Ос-

[27] Според **Clyde Pharr** – The Theodosian Code and Novels, and the Sirmondian Constitutions, Princeton University Press, 1952, p. 219, тук се визира Nov. Theod. 14 от 439 г.

[28] Едиктите с нормативен характер обикновено се адресират до Сената и/или до народа (ad populum); такива актове са характерни за император Константин в първите години на неговото управление като част от политиката му да се легитимира като законен владетел на старата столица Рим в желанието му за надмощие над източния император Лициний – **Gaudemet, J.** Les constitutions constantiniennes du Code Théodosien. Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana (AARC), vol. V/1981, p. 142 (Gaudemet, J. Droit et société aux derniers siècles de l'empire romain. Napoli, Jovene, 1992, p. 45–66).

вен това като адресати са посочени и магистратите от старите републикански магистратури, което се среща само още веднъж в Теодосиевия кодекс, но значително по-късно – в 4 конституции на императорите Хонорий и Теодосий, издадени на една и съща дата – 6 август 423 г. (CTh.1.6.11., CTh.2.1.12., CTh.4.10.2. и CTh.9.1.19), които най-вероятно са част от един и същи законодателен акт. Прави впечатление и специалната процедура по оповестяването на императорския акт – получилият конституцията градски префект на Рим не просто я обнародва, а тя е прочетена на сесия на Римския сенат – доколкото, независимо от широките рамки на датиране, при издаването на конституцията Константинопол все още не е основан и съответно сенат в него не съществува[29]. С пълно име C. Vettius Cossinius Rufinus, кариерата на този персонаж е добре документирана както в правните извори, така и в епиграфските паметници и в 4 папируса от Оксиринх: започва като авгур и понтифик (следователно той е езичник и по времето на Константин), последователно е проконсул на провинция Ахайя, куратор на Виа Фламиния и на коритото на Тибър, коректор на Истрия, на Тусция и Умбрия, на Кампания (вероятно тези длъжности в Италия е заемал по времето на император Максенций), комит на августите, а като връх на кариерата – градски префект на Рим в 315 – 316, а нейният край е консулатът му от 316 г. като втори консул, но това е вече само почетна длъжност.[30]

Дата и място на издаване. Датирането на конституцията е проблематично с оглед разминаването в начина на датирането ѝ – при традиционното датиране по консулите: четвъртият консулат общо на император Константин и на източния император Лициний е през 315 г., а общият консулат на Константин – за пети път, и Лициний младши, незаконороден син на източния император Ли-

[29] В Теодосиевия кодекс е засвидетелстван само още един случай на такова тържествено оповестяване в Римския сенат – конституцията на императорите Теодосий II и Валентиниан III (CTh.6.2.25) от 26 април 426 г., в чиято субскрипция е посочено, че е прочетена в Сената, а от адресирането ѝ до Сената на град Рим се установява, че е прочетена там, а не в Константинопол; запазен е и един императорски акт (CTh.10.8.3) от 3 август 326 г., тържествено прочетен in Palatio – в императорския дворец на хълма Палатин в Рим.

[30] **Jones, A.H.M., J. R. Martindale, J. Morris.** The Prosopography of the Later Roman Empire (PLRE). Cambridge, Cambridge University Press, 1971–1992, v. I, p. 777 – Rufinus 15.

циний, е през 319 г.[31]; споменатият Ветий Руфин заема длъжността градски префект на Рим в периода 20 август 315 г. – 4 август 316 г.[32] Според подредбата на конституциите по място и дата на издаване, извършено от Otto Seeck в съответствие с данните за пътуванията на Константин из Римската империя и пребиваването на императорската канцелария, датите и местата на издаване на други конституции и споменатия градски префект, Аквилея не е възможно място на издаване на конституцията на 18 юли, защото на тази дата или най-късно на 21 юли Константин е вече в Рим, поради което ученият датира конституцията от 315 г. с корекция на мястото на издаване от Аквилея на Аквавива – според запазените римски итинерарии от тази епоха тя се намира на Фламиниевия път на 32 мили или ок. 50 – 60 км от Рим[33]. Към 315 и 319 г. Константин управлява западните части на империята и не е едноличен владетел, и затова се стреми да придаде на влизането си в Рим и символно значение за авторитета и властта си, поради което тези пътувания са добре документирани[34]; периодът е характеризиран като „студена война“ между Константин и Лициний[35]. Датирането от 315 г.[36] се поддържа и с аргумента, че Аквилея е възможно място на издаване на 18 юли 315 г., защото Константин е на път за Рим, където на 25 юли 315 г. е осветена Константиновата арка по повод честването от императора на decennalia – десетгодишнината на неговото управление. В историографията се поддържа и датиране от пролетта на 318 г. въз основа на епиграфски данни на отправната точка за пътуването на Константин към Рим (тръгва от Галия, откъдето пътят е по западното крайбрежие на Италия, което прави нелогично отклонението към Аквилея, която се намира на

[31] **Degrassi, A.** I fasti consolari dell'Impero Romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo. Roma, Edizioni di storia e letteratura, 1952.

[32] **Jones, A.H.M., J. R. Martindale, J. Morris.** Op. cit., p. 1054-fasti.

[33] **Seeck, O.** Regesten. Der Kaiser und Papste fur die Jahre 311 bis 476. Stuttgart, J. B. Metzler, 1919, p. 59, 163.

[34] За историята на Късната римска империя вместо всички – **Jones, A.H.M.** The Later Roman Empire 284–602, a Social Economic and Administrative Survey. vol. I–III. Oxford, Blackwell, 1964, а също и **Stein, E.** Histoire du Bas Empire. Paris-Bruxelles-Amsterdam, Desclée De Brouwer, vol. I – 1959, vol. II – 1949.

[35] **Zuddas, E.** La tetrarchia costantiniana fonti e problemi della successione a Costantino, 317–340 d.C. Trieste, EUT, 2023, p. 57.

[36] **Gaudemet, J.** Les constitutions constantiniennes..., p. 144.

източното италийско крайбрежие), на невъзможността конституцията да се датира от някое друго пребиваване на Константин в Рим (винаги свързано с празнуване на някакъв юбилей, доколкото Константин не пребивава за постоянно в Рим и в периода преди основаването на Константинопол); тъй като субскрипцията на текста с датировката носи следи от сериозни промени, то по мнението на Пиерфранческо Порена най-подходяща година на издаване е 318 г., която по римския календар се датира според консулите, а тогава такива са император Лициний – за пети път, и Константиновият син Крисп, екзекутиран през 326 г. по заповед на своя баща, като и двамата са подложени на „заличаване на паметта“ за тях (damnatio memoriae): Лициний – след като е победен от Константин, а Крисп – след екзекуцията му, което налага и цялостна промяна в обозначаването на 318 г. в римския календар чрез заличаване имената и на двамата консули през тази година[37]; тази датировка се доближава до датирането на Момзен – 319 г. Формулирана е и хипотеза, че в тази част субскрипцията е променяна след издаването на конституцията (като е налице двойна датировка отпреди включването ѝ в кодекса – първоначално е посочена реалната дата на издаване – 315 г., променена впоследствие от императорската канцелария на 319 г. след нейното приемане и в източната част на империята) с оглед отношенията между двамата императори[38], чийто финал е разпоредената от Константин на 16 май 324 г. (CTh.15.14.1) damnatio memoriae (буквално – „осъждане на паметта“) за бившия император Лициний – чрез отмяната на всички издадени от последния императорски конституции и закони. При наличните изворови данни проблемът за точната датировка изглежда почти неразрешим.

В началната част на конституцията се очертава целта на едикта – запазване за подвластните деца на наследството от тяхната майка, като се посочва най-общо и правното средство за това – ограничаване на възможността на правото на бащата да се разпорежда с това имущество при запазване на възможността му да го управлява

[37] **Porena, P.** Problemi di cronologia costantiniana. L'imperatore, Vettius Rufinus e il senato. Antiquité tardive, t. 13/2005, p. 205–246.

[38] **Castello, C.** Rapporti legislativi tra Costantino e Licinio alla luce dell' „inscriptio“ e della „subscriptio“ di CTh.8.18.1, AARC, v. II, 1976, p. 37 ss.

и ползва. Като част от нормативния текст с общ характер, излагащ целта на законодателя, тя в най-голяма степен е подвластна на помпозния и пищен риторичен стил на императорската канцелария при управлението на Константин I[39].

В § 1 е постановена отмяната на крецията като способ за приемане на майчиното наследство от подвластни деца[40]. Крецията (cretio)[41] е формален акт по цивилното право в устна форма – волеизявление за приемане на наследството от призован наследник; актът се е извършвал пред свидетели (вероятно седем на брой), които са били изискване за неговата действителност (ad substantiam actus), подобно на тези при манципацията. Както при всички стари соленелни форми на цивилното право, техният упадък започва още в класическата епоха, а още повече това важи за следкласическото право и прилагането му в практиката. Това поражда противоречия в тълкуването на текста, затруднено и от обстоятелството, че със същия термин се обозначава и друго волеизявление – завещателна клауза, определяща назначения за наследник в завещанието да приеме наследството чрез креция, като при завещание cum cretione тази завещателна клауза има практическата роля на определяне на срок за приемане на наследството; Гай пряко определя крецията като срок за решение дали да се приеме наследството от heredes extranei (IG.2.164: cretio... id est finis deliberandi – креция..., т.е. срок за вземане на решение [дали да се приеме наследството]).

Тази многозначност на термина, с който се обозначават различни правни институти, поражда и тълкувателните затруднения относно коментирания текст. Според някои коментатори крецията е в тясна

[39] Характеризиран ярко, за разлика от класицистичния и лаконичен стил при Диоклециан, като „превземане“ на императорската канцелария от „неудържима“ реторика – **Schulz, F.** History of Roman Legal Science. Oxford, Clarendon Press, 1946, p. 328.

[40] При Константин е утвърдена практика въвеждането или отмяната на правен институт да се извършава с едикт, а не с декрет или рескрипт – **Nardi, D.** Ancora sul ius vendendi del pater familias nella legislazione di Costantino. – In: Sodalitas. Scritti in onore di Antonio Guarino, vol. V. Napoli, Jovene, 1984, p. 2287–2308.

[41] За този цивилен способ за приемане на наследство – **Biondi, B.** Degenerazione della „cretio“ ed accettazione espressa non formale. (Contributo alla storia della decadenza delle forme civili solenni). – In: Studi Solazzi, Napoli, Jovene, 1948, p. 67–92; **Biondi, B.** Diritto ereditario romano. Parte generale. (Corso di lezioni). Milano, Giuffrè, 1954, p. 239–250; **Talamanca, M.** Istituzioni di diritto romano. Torino, Giappichelli, 1990, p. 687–689.

връзка с фамилното имущество и неговото наследяване от подвластни, поради което тя е в употреба и през следкласическата епоха, макар и като изключение[42], а императорските закони, които я споменават, касаят конкретни случаи[43]; в разрез с това общоприето разбиране е тезата на Бионди, който поддържа, че този институт не е в упадък и неупотреба през класическата епоха, защото е коментиран от Гай в неговите Институции[44], а креция в следкласическите текстове е родов термин и означава въобще волеизявление за приемане на наследството независимо от формата, в която е заявено: cretio, pro herede gestio[45]. Тук следва да се вземе предвид целта на законодателя – отмяна изобщо на необходимостта от волеизявление на подвластния за приемане на наследството[46], защото за неговата валидност е необходимо и съгласие от pater familias, обозначавано като iussum[47]; отмяната на необходимостта от волеизявление на подвластния за приемане на наследството от майка му води и до липса на необходимост от съгласие на бащата, с което на практика се осуетява правната възможност на последния да препятства получаването на наследството от детето, като така бездейства във

[42] **Amelotti, M.** Un ventennio di studi sulle successioni in età tardoantica, AARC, v. XVII, 2010, p. 28 (Amelotti, M. Altri scritti giuridici. Torino, Giappichelli, 2014, p. 184, n. 14).

[43] Този довод е неверен за коментираната императорска конституция, защото тя има общ нормативен характер на едикт още с издаването си, а не с нейното включване в Теодосиевия кодекс.

[44] Това, бихме отбелязали, е изцяло без значение, защото Гай коментира всякакви институти на цивилното право, които отдавна за изпаднали в забвение и поради това са неясни и за самия него.

[45] **Biondi, B.** Degenerazione della „cretio“ ed accettazione espressa non formale. (Contributo alla storia della decadenza delle forme civili solenni). – In: Studi Solazzi. Napoli, Jovene, 1948, p. 70–72.

[46] Така – **Volterra, Ed.** Il senatoconsulto orfiziano e la sua applicazione in documenti egiziani del III s.d.C., in Atti dell'XI congresso intern. di papirologia, 1966 (=Scritti giuridici. v. II – Famiglia e successioni, Napoli, Jovene, 1991, p. 557 ss.); обратно – **Dupont, Cl.** Les constitutions de Constantin et le droit privé au debut du IV siècle. (Les personnes), Roma, L'Erma di Bretschneider, 1968, p. 170, n. 1 – поддържа, че в тази хипотеза не се отменя принципът на приемане или отказ от наследството, но с аргументи за употреба на креция и след постановената отмяна от Константин, който довод е неубедителен и не съответства на тълкувания текст.

[47] За дефиницията на iussum като изрично или мълчаливо нареждане или овластяване – **Дюнан, Ж.-Ф., П. Пишона.** Римско право – речник на основните термини. С., Сиела (Dyunan, Zh.-F., P. Pishona. Rimsko pravo – rechnik na osnovnite termini. S., Siela), 2010, с. 148.

вреда на своя подвластен. Това съвсем реално, макар мълчаливо и заобиколно, ограничаване на бащината власт е явно последователна политика при управлението на Константин, защото скоро след издаването на коментирания едикт е последвал друг от 321 г. (CTh.9.43.1), в чийто § 2[48] личи разбирането на императора и неговата канцелария за бащината власт (patria potestas) съвсем не като власт, а като задължение (officium) за грижи и защита на подвластните[49]. А иначе от самия текст на коментираната конституция личи ясното разбиране на законодателя, че се касае за правен институт, който е вече в упадък и неупотреба – изрично крецията е характеризирана не просто като формалност, а като фикция (commentum cretionis). Следва да се отбележи и че разпоредената изрична отмяна на крецията касае само хипотезата на приемане на майчиното наследство от подвластни деца, но не и в други случаи; по този начин тази отмяна е разбирана не само от императорската канцелария при Константин, но и от съставителите на Теодосиевия кодекс, които са обособили и друг титул, извън книга VIII, споменаващ крецията (CTh.4.1.1 – De cretione vel bonorum possessione / За крецията и за въвода във владение на наследственото имущество), като в него е включен само един, но много по-късен императорски закон – на императорите Теодосий и Валентиниан от 426 г.

В същия фрагмент се съдържа и разпоредба относно правното положение на бащата по отношение на наследяваното от подвластните майчино имущество: бащата има право да ползва плодовете на това имущество, няма право да се разпорежда с него, като за правата му върху това имущество са употребени и двата термина, означаващи право на собственост: potestas и dominium, като първият означава тук по-скоро собственост, а не съкратен израз за бащина власт (patria potestas), защото вторият термин еднозначно обозначава бащата като собственик[50].

---

[48] CTh.9.43.1. § 2. Minores enim aetate iure quicquam agere prohibentur. Quibus si damnato patre tutor datus est, necesse est, ut ab officio recedat, regresso eo, quem non solum nomine redire, sed etiam **officium** suum nulla pravitate corruptum liberis praebere oportet, ut eorum bona tueatur et augeat...

[49] **Lucrezi, Fr.** Senatusconsultum Macedonianum. Napoli, ESI, p. 308–310.

[50] Терминологичното несъвършенство на императорските закони, особено относно имуществените права, и особено в актовете на Константин I, отдавна е общоприета в романистиката: **Sargenti, M.** Il diritto privato nella legislazione di Costantino. Persone e famiglia. Milano, Giuffrè, 1938, p. 93; **Levy, E.** West Roman Vulgar law. Philadelphia, American Philosophical Society, 1951, p. 24–37; неслучайно стилът на съставяне на

Така приложението на коментирания едикт води до имуществено обособяване на два вида семейни имущества, защото се появява и такова, на което pater familias вече не е пълен титуляр като негов собственик и разпоредител – по отношение на bona materna той вече не само е с нормативно ограничени правомощия, но това имущество не преминава в негова собственост, а се получава от децата[51]. Независимо от правомощията на бащата целта на разпоредбите е да осигурят запазване на това имущество, като е разпоредено децата да го получат при еманципирането си поради смъртта на техния pater familias; при това изключването на съсобственост във финалната част на параграфа сочи, че децата получават това имущество не като наследство[52], а на основание еманципацията си. Отделно от това при съвкупната преценка от ефекта на приложението на нормите на този едикт може да се направи изводът, че за bona materna се установява нова система на интестатно наследяване, която се основава на кръвното родство и по време значително предшества Юстиниановата уредба в известната му Новела 118[53], която е в основата на съвременните европейски системи на наследяване.

Следващият фрагмент (§ 2) урежда последиците от еманципацията на подвластните, извършена от бащата приживе – в тази хипо-

документи (usus scribendi) от императорската канцелария при император Константин I се определя като екстравагантен – **De Marini Avonzo, F.** La giustizia nelle province agli inizi del basso impero. II. L'organizzazione giudiziaria di Costantino. Studi Urbinati, vol.18, 1965–1966, p. 181 (=Dall'Impero Cristiano al Medioevo: studi sul diritto tardoantico, Goldbach, 2001, p. 189). Следва да се има предвид и обяснението на Solazzi, че тези езикови неясноти се дължат на интерполации в текста на конституцията – **Solazzi, S.** Glosse alle costituzioni imperiali, Studia et Documenta Historiae et Iuris (SDHI), v. IX, 1943, p. 175–201 (=Scritti di diritto romano. v. IV (1938–1947). Napoli, Jovene, 1963, p. 449–471), въпреки че актовете от епохата на Константин I видимо се отличават с повече неясноти и обърквания в текстовете в сравнение с конституциите на другите императори.

[51] В това се изразява и новостта на тази законодателна уредба на император Константин I – **Nikolaou, K.** The Contribution of Women to Byzantine Family Properties. Hagiographical, Epigraphical and Legal Evidence. – *In:* Ria Berg (ed.) The material sides of marriage. Women and domestic economies in antiquity. Acta Instituti Romani Finlandiae. vol.43, Roma, Institutum Romanum Finlandiae, 2016.

[52] **Sargenti, M.** Op.cit., p. 94.

[53] **Dalla, D.** Aspetti della patria potestà e dei rapporti tra genitori e figli nell'epoca postclassica, AARC, v.VII, 1988, p. 103 ss.

теза се въвежда задължение за бащата да им предаде майчиното имущество срещу задължението на еманципираните, след като са придобили собствеността върху него, да дарят на баща си 1/3 част от полученото (като е възможно тази 1/3 да е и идеална част, защото се предвижда и възможността между тях да възникне съсобственост); тази 1/3 част се обозначава като „възнаграждение за еманципацията“ (praemium emancipationis[54]) и представлява, според израза в текста, възнаграждение в полза на бащата за пазенето на това имущество до предаването му на еманципираните деца, но е и своеобразно имуществено обезщетение за бащата за загубените права върху това имущество[55], а и стимул да еманципира подвластните си.

Финалната част от фрагмента предвижда, ако се извърши делба, едва след нея бащата да може да се разпорежда с така даденото му имущество. Затруднение в тълкуването на разпоредбата относно делбата поставя изразът bonorum virorum arbitrio (в следващата конституция – CTh.8.18.2 фигуриращ като че ли в по-ясна форма – faciendae divisionis arbitrium) поради многозначността на термина arbiter: в класическото право това е избрано от страните лице, което да реши спора, в случая – да извърши делбата[56], но в текста се сочи, че това ще са повече от едно лица; в други следкласически правни актове на същия император arbiter означава свидетел (CTh.8.12.12 от 316 г. – отново едикт), а в CTh.2.26.3 от 331 г. означава зememер (agrimensor); основното значение в следкласическата епоха, но вече от средата на IV в. на термина arbiter е на iudex minor – съдия, делегиран да правораздава от презида на провинцията (PSent.1.18.1).[57]. В случая е малко вероятно да се касае за

[54] **Dalla, D.** Praemium emancipationis. Milano, Giuffrè, 1983.

[55] **Amelotti, M.** Da Diocleziano a Costantino. Note in tema di costituzioni imperiali, SDHI, v. XXVII, 1961, p. 241–323 (=Scritti giuridici. Torino, Giappichelli, 1996, p. 592, n. 2).

[56] Според **De Marini Avonzo, F.** La giustizia nelle province agli inizi del basso impero. II. L'organizzazione giudiziaria di Costantino. – In: Studi Urbinati, vol. 18, 1965–1966, p. 181 (=Dall'Impero Cristiano al Medioevo: studi sul diritto tardoantico, Goldbach, 2001, p. 189) в CTh.8.18.1 и 2 императорската канцелария използва класическото значение на термина, без да отчита, че в конституциите се говори за много арбитри, а и авторката признава, че това са единствените случаи в законодателството на Константин, когато се употребява класическото значение на термина, което прави много вероятно и в този случай той да е употребен в смисъла, характерен за следкласическото право.

[57] **De Marini Avonzo, F.**, Ibidem.

избран от страните арбитър, след като ясно се сочи, че става въпрос за повече от едно лице – арбитър; това изключва тълкуването му и като iudex delegatus от управителя на провинцията, който също е разглеждал поверените му съдебни дела еднолично; най-вероятно става дума за свидетел или експерт – следователно за гласни доказателства, като е трудно да се прецени дали се касае за свидетели относно стойността на имуществото или за експерти, занимаващи се по занятие със сделки с такива вещи и притежаващи познания за цените им в съответния регион на империята[58].

В § 3 отново е изразено новото разбиране на законодателя за характера на бащината власт като охрана на интересите на подвластните, а не като господство, като е акцентирано на пазенето и управлението на майчиното имущество, а и примерно са изброени действията, които са израз на тези охранителни и управителни функции. За тяхното осъществяване и в съответствие с правото на плодоползване на бащата, посочено в предходната част на конституцията (в този параграф се говори вече за узуфрукт – право на ползване, а не само на плодоползване), на родителя е разрешено за изпълнението на тези изброени функции да прави разходи от плодовете на това имущество, но след внимателна преценка, което също е израз на правото и задължението да го управлява. Подчертано е, че бащата следва да полага грижа за имуществото, все едно притежава „солидна и съвършена“ собственост (solidum perfectumque dominium) върху него, което отново навежда на извода, че и de iure той на разполага с такова право на собственост.

За да се ограничи правото на разпореждане на бащата с bona materna, сключените от последния договори за продажба или дарение на вещи от това имущество, дори с добросъвестен купувач или получател на вещта, са лишени по императорско разпореждане от вещно-транслативен ефект; договарящите с бащата са инструктирани да изискват от последния доказателства за пълната му собственост върху вещта, както и да се гарантират срещу вреди чрез снабдяването си с поръчители. Изрично е постановено, че на децата по предявен от тях иск за тези вещи не може да се противо-

[58] За доказателствените средства в следкласическото право и за експертите – **Archi, G.G.** La prova nel diritto del Basso Impero. IURA, v. 12/1961; **Visky, K.** La prova per esperti nel processo civile romano, Studi Senesi, XVII, f. 1/1968.

постави възражение за придобиването на вещта по давност, отново независимо от добросъвестността на дарения или купувача, договарял с бащата.

Липсата на терминологична неточност в сравнение с класическото право и невинаги конкретното изложение на разпоредбите на този едикт са породили множество различни становища сред коментаторите на текста относно юридическата характеристика на правата върху вещите от bona materna, чиито титуляри са децата и съответно бащата. Формулирани са следните становища: 1) бащата е пълен собственик на това имущество (със solidum perfectumque dominium) при отчитане на законовите ограничения на едикта[59]; 2) бащата остава собственик на това имущество, но собствеността му е неотчуждаема, ограничена[60] – относно правомощието му да се разпорежда с вещта, и временна – до предаването му на децата[61]; 3) бащата е титуляр само на законен узуфрукт[62] върху това имущество; 4) имуществото, представляващо bona materna, е своеобразен peculium (quasi)castrense[63], без да е обособен по волята на бащата; 5) имуществото, представляващо bona materna, е собстве-

[59] **Solidoro, L.** Possesso e diritti reali in età dioclezianea, in: Diocleziano: la frontiera giuridica dell'impero. Pavia, Pavia University Press, 2018, p. 487 ss., където освен това се настоява, че не стилът на императорската канцелария страда от непрецизност, а че този стил е последица от нейната последователна реакция срещу хибридните правни фигури, разпространени в провинциите.

[60] **Bono, Fr.** La legislazione di Anastasio I (Il diritto privato). Napoli, ESI, 2023, p. 264.

[61] **Levy, E.** West Roman Vulgar law. Philadelphia, American Philosophical Society, 1951, p. 24–37 – като приема изравняване в разглежданата епоха между узуфрукт и временна собственост върху вещта, към която теза се присъединяват **Biscardi, A.** Per un programma di nuovi studi sulla legislazione del Basso Impero. AARC, v. I, 1975, p. 33, и **Gaudemet, J.** La transmission des constitutions relatives au droit successoral au Bas-Empire et dans les royaumes barbares. Revue Internationale des droits de l'antiquité (RIDA), t. VII, 1960 (=Études de droit romain, t. III – Vie familiale et vie sociale, Napoli, Jovene, 1980, p. 313–352).

[62] **Zanon, G.** Indicazioni di metodo giuridico dalla Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti. Napoli, Jovene, 2009, p. 186, n. 156 – с допълнителния аргумент, че CTh.8.18.1-3 са пример за императорски интервенции в полза на лица в неравностойно положение – в случая сираци; към това мнение се присъединява и **Дождев, Д.** Цит. съч., с. 473, който сочи, че за бащата ex lege възниква законен сервитут, без да конкретизира неговия вид, но очевидно авторът има предвид узуфрукт.

[63] **Arjava, A.** Paternal Power in Late Antiquity. – The Journal of Roman Studies, vol. 88, 1998, p. 152.

ност на децата, без да се уточнява дали бащата има вещно право върху него и какво е то[64]. При всички изложени ограничения в правата на бащата по отношение на това имущество може да се приеме, че той не притежава право на собственост върху него, а всичките му права върху него произтичат от и се основават на: 1) предоставения му законен сервитут – узуфрукт, 2) упражняваната от него patria potestas, и 3) нововъзложените му с императорското законодателство задължения за грижа и опазване на това имущество в интерес на неговите подвластни.

Този параграф е и пример за по-абстрактната[65] употреба на термина persona като юридическа роля, правна сфера (persona legitima на децата); в следкласическото право терминът persona има по-широко значение в сравнение с класическото право и има значението изобщо на функция или роля в правната сфера[66].

Едиктът е следван от тълкуване, което не е част от императорската конституция и има по-късен произход. При реконструкцията на текста на Теодосиевия кодекс Теодор Момзен ползва и т.нар. Бревиарий на Аларих или Lex romana visigothorum (римски закон на вестготите, предназначен за римляните от бившите римски провинции, попадащи вече във Вестготското кралство), съдържащ ред законодателните текстове, включително и Теодосиевия кодекс, като императорските конституции там са придружени и с тълкувания от юристите в комисията по съставянето на този вестготски законник – част от тогавашното т.нар. варварско законодателство; за съставянето им вероятно са ползвани различни компендиуми и епитомирани съчинения на класическите юристи[67]. В придружава-

---

[64] **Evans-Grubbs, J.** Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood, London. Routledge, 2002, p. 228; **Vial-Dumas, M.** Parents, Children and Law: Patria Potestas and Emancipation in the Christian Mediterranean during Late Antiquity and the Early Middle Ages. – Journal of Family History 39, 4/2014, p. 315.

[65] **Albanese, B.** Persona (storia-diritto romano). – In: Enciclopedia del diritto, t. 33, 1983, p. 170 (=Scritti giuridici, t.II, Palermo, Palumbo, 1991, p. 1606).

[66] **Sacchi, O.** Persona e diritto romano. Elementi per un'archeologia giuridica del concetto. AARC, v. XVII, t. II, 2010, p. 1231, с настояването, че изразът habere personam не е нито метафора, нито fictio iuris, а означава юридическа правосубектност в съвременния смисъл на този термин.

[67] За тези Interpretationes – **Lambertini, R.** La codificazione di Alarico II. Torino, Giappichelli, 1991; **Matthews, J. F.** Interpreting the Interpretationes of the Breviarium,

щата конституцията интерпретация бащата изрично е квалифициран като губернатор, т.е. управител на имуществата на децата, наследени от майка им; посочено е, че едиктът е част[68] от други закони, уреждащи същата материя.

6. Следващата поред императорска конституция в титула е от 319 г., като за тази година няма противоречия нито в текста, нито сред коментаторите.

CTh.8.18.2

Idem a. Iulio Severo.

Quum ad patrem aliquid ex materna successione interposita cretione pervenerit, et ad liberos maternarum rerum successiones defluxerint, ita eas haberi placet in parentum potestate[69], ut dominium

CTh.8.18.2

Същият Август до Юлий Север[70].

Когато някакво имущество чрез извършване на креция дойде [под властта] на бащата от майчиното наследство и е преминало по наследство към децата, постановяваме това имущество да бъде под

in: Law, Society, and Authority in Late Antiquity, Ralph W. Mathisen (ed.). Oxford, OUP, 2001, p. 11–32; **Di Cintio, L.** L' "Interpretatio Visigothorum" al Codex Theodosianus. Il libro IX. Milano, LED, 2013; **Di Cintio, L.** Nuove ricerche sulla "Interpretatio Visigothorum" al Codex Theodosianus. Libri I-II. Milano, LED, 2018.

[68] Според **Bianchi, P.** Iura-leges. Un'apparente questione terminologica della tarda antichità. Storiografia e storia. Milano, Giuffre, 2007: p. 108–109, се касае не за част от група актове, а за частично възпроизвеждане в Codex Theodosianus на един императорски едикт.

[69] Тук текстът пряко сочи като подвластни не деца или други низходящи на главата на семейството, а имущества като обект на patria potestas – особеност на императорското волеизявление, отбелязана още от **Sargenti, M.** Il diritto privato nella legislazione di Costantino. Persone e famiglia. Milano. Giuffrè, 1938, p. 92.

[70] В различно длъжностно качество е адресат на няколко императорски конституции: CTh.1.2.5 (23 май 325 г.); CTh.2.18.3 (30 юли 325 г.); CTh.3.32.1 (18 декември 322 г. [325?]); CTh.4.22.1 (23 октомври 326 г.); CTh.6.22.1 (23 януари 321 г. [325/326?]); CTh.6.36.1 (23 май 320 г. [326]); CTh.7.22.2 (30 юли [март?] 326 г.); CTh.8.12.5 (4 май 333 г.); CTh.10.1.2 (17 май 319 г.); CTh.10.8.3 (3 август 326 г.); CTh.11.30.9 (22 юни 319 г.); CTh.11.39.2 (4 май 333 г.); CTh.13.5.8 (19 май 336 г.), издадени в периода 319 – 336 г., но е различен от адресата на CTh.8.18.3 (30 март 334 г.); при издаване на тази конституция заема длъжността императорски наместник на Италия – vicarius Italiae през 318 – 319 г., а през 316 г. вероятно е praeses Tarraconensis – **Jones, A.H.M., J. R. Martindale, J. Morris**. Op. cit., p. 836, 953 – Iulius Severus 25.

tantum possessionis usurpent, alienandi vero licentiam facultatemque non habeant, ut quum aetates legitimae liberorum ad emancipationem parentes invitaverint, et patresfamilias videre liberos suos voluerint, tertiam partem maternorum bonorum eis filii tanquam muneris causa offerant; quam si suscipiendam patres putaverint, faciendae divisionis arbitrium permitti oportebit iustitiae bonorum virorum, per quos facta divisione tertiam partem oblatam parentes ita accipient, ut alienandae quoque eius partis habeant facultatem, si modo ullus potuerit inveniri, cui placeat hanc amplecti licentiam, quum omni modo filios conducat anniti, ut pio sedulitatis affectu mereantur accipere eam, quam patribus dederint, portionem.

властта на родителите[71] така, че последните да придобият само господството върху владението[72] на имуществото, но да нямат право и възможност да го отчуждават, така че когато бащата бъде подтикнат от надлежната възраст на децата да ги еманципира и пожелае да види своите деца глави на техни собствени семейства, децата следва да му предложат като дарение една трета от майчиното имущество; ако бащата прецени, че трябва да го приеме, решението за извършване на делба трябва да бъде предоставено на справедливостта на отговорни мъже; след като те извършат делбата, родителите получават предложената им трета част така, че имат право да я отчуждават, ако въобще би могло да се намери някой [родител], който реши да приеме това позволение, тъй като във всеки случай е полезно децата да се стараят да заслужат чрез добродетелно усърдие да получат [обратно] този дял, който преди това са дарили на баща си.

Dat. VII. id. sept. Mediolano. acc. non. oct. Constantino a. v. et Licinio c. coss.

Издадена на седмия ден преди септемврийските иди (7 септември) в Медиолан, получена на октомврийските нони (7 октомври),

[71] Употребеното множествено число визира не двамата родители на детето – бащата и майката, защото в разглежданата хипотеза майката вече е починала, а се има предвид бащата, дядото или изобщо тези възходящи роднини от мъжки пол, които упражняват или ще упражняват patria potestas върху децата, получили наследство от майка си или от нейния род.

[72] За термина possessio в следкласическото законодателство – **Cannata, C. A. „**Possessio“, „possessor“, „possidere“ nelle fonti giuridiche del basso Impero romano. Contributo allo studio del sistema dei rapporti reali nell’epoca postclassica. Milano, Giuffrè, 1962.

Interpretatio. Materna bona filiorum defuncta uxore pater ita possideat, ut usumfructum de his habeat: sed quantum aut quam diu habeat, lex novella constituit: distrahendi tamen aut donandi ex his nullam pater habeat potestatem. Sane si filium mortua matre emancipaverit, de bonis maternis, id est de emancipati filii portione ipse filius muneris causa de maternis bonis tertiam offerat portionem: quae tamen in ipsius proprietate mansura est ita, ut eam pater bonis viris dividentibus consequatur. Si tamen tantum patris nomen ad hoc adduci potuerit, ut rem filiorum impia cupiditate suscipiat, aut aliis derelinquat: studere tamen filios decet, ut id, quod parentibus causa emancipationis obtulerint, servitio et pietate recipiant.

през консулата на Константин август – пети поред, и на цезаря Лициний (319 г.).

Тълкуване. След смъртта на съпругата си бащата притежава майчиното имущество на децата по такъв начин, че има узуфрукт върху него, но новелата постановява до каква степен и за колко време трае това право – но бащата няма никакво власт да отчуждава или дарява нищо от това имущество. Също така ако след смъртта на майката бащата еманципира детето си, от имуществото на майката, т.е. – от дела на еманципираното дете, самото то трябва да предложи като дарение една трета от майчиното си имущество; но тази част ще остане в негова собственост по такъв начин, че бащата ще я придобие след извършването на делбата от отговорни мъже. Но дори бащата да е могъл да бъде подбуден дотолкова, че с нечестива алчност да приеме имуществото от децата си или да го остави на други лица, все пак редно е децата да се стремят чрез преданост и уважение да си върнат това, което са дали на родителите заради еманципацията си.

Тази конституция няма характер на едикт, а е разпореждане, адресирано до служител с териториална компетентност – императорския наместник на Италия. По време на издаване тя със сигурност следва предишния едикт, а по същество тя не добавя нищо ново в уредбата. Формулировките обаче по отношение правата на pater familias върху bona materna са по-категорични относно липсата на право на собственост, а го обявяват само за владелец и ползвател на тези имущество. Възрастта на подвластните деца, при навършване

на която родителят е призован в конституцията да ги еманципира (aetas legitima), в следкласическото право е 25 години[73].

Спорно е защо е било необходимо повтарянето на едикталните норми от CTh.8.18.1 – едното обяснение се търси в отношенията между Константин и Лициний: едиктът е издаден от Константин, но не е бил приет като закон в източната част, а след подобряване на отношенията между двамата Константин е издал втора конституция със същия смисъл[74]; предположено е и че се касае за резюме на първата конституция, погрешно оформено като самостоятелен акт[75]. Тези теории обаче не държат сметка, че този императорски декрет има самостоятелен адресат и той е конкретен, различен от абстрактното адресиране на едикта; не обясняват и противоречието между тях: с едикта – CTh.8.18.1, в описаната хипотеза крецията се отменя, а в последващия акт – CTh.8.18.2, се говори, че наследството се придобива чрез креция. Най-убедително е обяснението на G.Archi, който приема втората конституция като разяснение, настояване и утвърждаване на правните разрешения в първата, като се предполага тяхното неприемане и съпротива срещу тях (особено срещу praemium emancipationis) в определени кръгове и в някои провинции, където крецията продължава да е практика и след издаването на едикта на Константин – след достигане на информация за това до императорската канцелария се е наложило издаването на акт със същото съдържание, адресиран вече до служителите в конкретен регион на империята[76]. Този начин на издаване на императорските актове съответства и на тяхната роля на начин и израз на диалога и комуникацията между императорската канцелария и адресатите им, както и с обществото като цяло[77], което

[73] **Dalla, D.** Aspetti della patria potestà e dei rapporti tra genitori e figli nell'epoca postclassica. AARC, v.VII, 1988, p. 89–103.

[74] **Castello, C.** Rapporti legislativi tra Costantino e Licinio alla luce dell' „inscriptio" e della „subscriptio" di CTh.8.18.1. AARC v. II, 1976, p. 43–47.

[75] Така **La Rosa, L.** Accettazione ed acquisto dell'eredità materna attraverso il Teodosiano. Annali Seminario Giuridico Università Catania, 4/1950, p. 10, n. 21.

[76] **Archi, G. G.** Contributo alla critica del Codice Teodosiano (II): osservazioni su C.Th.8.18.1 e C.Th.8.18.2. – In: Symbolae iuridicae et historicae Martino David dedicatae, t. I – Ius romanum, Leiden, 1968, p. 33–44 (=Scritti di diritto romano, v. III, Firenze, 1981, p. 1745–1757).

[77] На императорските конституции като акт на комуникация между центъра и периферията на Римската империя е посветено изследването на **Lemcke, L.** Bridging Center and Periphery. Tübingen, Mohr Siebeck, 2020.

води до необходимост от излагане на аргументи впоследствие, или дори до ревизиране на спорни решения; тази полемика е намерила отражение във финалната фраза на тази конституция – началната фраза описва провинциалната реалност, а след това идва правната разпоредба, като тя се мотивира с морални съображения, а родителите се призовават да не приемат дарението на предложената им 1/3 част от имуществото, получено вече от децата.

7. Последната императорска конституция на Константин в титула е от 334 г.

CTh.8.18.3

Idem a. ad Severum comitem Hispaniarum.

Insinuatum est quosdam patres principalis coniugii copulatione destitutos in perniciem filiorum ultra misericordiam sanguinis properare et receptis deinceps aliis matrimoniis maiorem sibi in rebus filiorum vindicare personam: qui quoniam in his usufructuarii remansisse videntur, usurpare ea ac pervertere confidunt, ut per hoc his, qui in orbitate remanserunt, nulla nec possidendi nec litigandi tribuatur occasio. Ideoque placet, ne quis pater receptis deinceps matrimoniis earum rerum, quae prioris coniugis fuerunt,

CTh.8.18.3

Същият Август до Север, комит[79] *на Испаниите*[80].

Достигна до знанието ни, че някои бащи, лишени от връзката на първия брак, бързат да погубят децата си без всякакво състрадание поне заради кръвното си родство с тях, и след сключването на друг брак си извоюват по-голяма в собствеността на децата си; тъй като изглежда правилно такива бащи да останат само ползватели на имуществото [на децата си], те самоуверено се надяват да го завладеят и да го превърнат в своя собственост, та по този начин децата, ако останат сираци, да нямат възмож-

[79] За предпочитане е ранговете и титлите да не се превеждат – **Костова, М.** Служебните статуси и почетни степени на лица в администрацията на император Константин. – В: Новкиришка, М. и др. Императорски конституции, издадени в Сердика. De constitutionibus principum Serdicae datis. С., УИ „Св. Климент Охридски“ (Kostova, M. Sluzhebnite statusi i pochetni stepeni na litsa v administratsiyata na imperator Konstantin. – V: Novkirishka, M. i dr. Imperatorski konstitutsii, izdadeni v Serdika. De constitutionibus principum Serdicae datis. S., UI „Sv. Kliment Ohridski“), 2012, с. 273.

[80] Според данните за адресата, систематизирани в PLRE, v. I, p. 831 – Severus 7, заема посочената длъжност в периода 333 – 335 г.

sibi ius defendendum[78] existimet nisi tutelae vice, donec minores probata aetate esse videantur. His autem moderatio nostra cuncta iubet servari adque restitui.	ност нито да получат собствеността си, нито да я претендират пред съд. Ето защо постановяваме никой баща, след като е сключил последващ брак, да не смята, че би могъл да защити някакво свое право върху имуществото на предишната си съпруга, освен като настойник[81] на малолетните си деца, докато те навършат пълнолетие. Но Наша милост заповядва имуществото на тези деца да бъде изцяло запазено и впоследствие да им се върне.
Proposita III kal. april. Constantinopoli Optato et Paulino conss.	Обнародвана на третия ден преди априлските календи в Константинопол през консулата на Оптат и Паулин (30 март 334 г.).

Тази конституция също няма характер на едикт, а е отправена до императорски служител в конкретен регион на империята. Чиновниците с тази титла са две групи: дворцови служители или т.нар. comites palatini – comes sacrarum largitionum, comes rerum privatarum[82], които са висши длъжностни лица с разнообразни функции в непосредствена служба на императора; друга група представляват местни чиновници – по времето на Принципата това са длъжностни лица, придружаващи провинциалния управител по време на изпълнение на дейността му в провинцията, в която е назначен; император Константин

[78] Пример за родова употреба на израза ius defendere – **Zuccotti, F.** Vivagni. III. Ancora sullo „ius reficiendi“ dell’ „iter“. – Rivista di diritto romano, vol. 3/2003 (https://www.ledonline.it/rivistadirittoromano/allegati/dirittoromano03zuccotti.pdf)

[81] Според **Sargenti, M.** Alcune considerazioni sul regime costantiniano dei bona materna. – In: Mélanges Fritz Sturm: offerts par ses collègues et ses amis à l’occasion de son soixante-dixième anniversaire (Vol. 1–2). Liège, Université de Liège, 1999, v. 1, p. 407–418, с CTh.8.18.3 при втори брак се ограничават правата на бащата в полза на настойник, различен от самия баща, което тълкуване не намира опора в текста – изразът tutelae vice се отнася към бащата и ясно сочи, че той ще има правата „като настойник“.

[82] За тези висши длъжностни лица – **De Bonfils, G.** Il comes et quaestor nell’eta della dinastia costantiniana, Jovene, Napoli, 1981; **Новкиришка-Стоянова, М.** Publicum ius. S., ЕкоПринт (Novkirishka-Stoyanova, M. Publicum ius. Sofia, EkoPrint), 2016, с. 610 – 618.

I възстановява тази длъжност, като днес се приема, че тя има редовен, а не извънреден характер[83] – макар и да се споменава като служител в някои провинции, на този етап от наличните извори не може да се съди със сигурност дали това длъжностно лице измества във функциите му управителя на провинция или служи като специален пратеник на императора по места като наблюдаващ и контролиращ редовните провинциални чиновници[84].

По съдържание конституцията не повтаря предходните, а е включена в Теодосиевия кодекс заради съдържащите се в нея разпоредби относно bona materna в хипотезата, когато pater familias сключи повторен брак – след развода си с майката на подвластните деца или след нейната смърт.

Текстът отново следва схемата на първоначално описание на реалността, мотивирала императорската интервенция, а във финалната част следва конкретното разпореждане. В първата част се очертават непряко назовани злоупотреби на бащата след втория му брак с имуществото на деца от предишния. Тук се съдържа обаче и автентично тълкуване на предходните конституции – ясно е казано, че бащата е само узуфруктуарий на bona materna, а това имущество е res filiorum[85], което доста неясно е посочено и в предишните актове на същия император. Очевидно обстоятелството, че бащата е само узуфруктуарий, не е предотвратило тези злоупотреби, поради което относно bona materna правата му са описани като такива на настойника, а дори от узуфрукта той е лишен по силата на императорската конституция[86].

---

[83] За споровете по този въпрос в правната романистика – **Barbero, A.** Ancora sui comites di Costantino. AARC, vol. XXIV, 2021, p. 568–569, както и **Tantillo, I.** Praesides, comites, duces. Tripolitania and the administration of Late Roman Africa. Antiquité Tardive, t. 22/2014, p. 177–194.

[84] Още повече че има свидетелства за функции на такова длъжностно лице в рамките не на една провинция, а на префектура – comes Orientis в CTh.8.7.21 от 426 г., като по тези въпроси си позволявам да препратя към своите коментари в **Тодоров, М.** Praeses provinciae, rector provinciae, proconsul provinciae в императорските конституции от Теодосиевия кодекс (Todorov, M. Praeses provinciae, rector provinciae, proconsul provinciae v imperatorskite konstitutsii ot Teodosievia kodeks), Ius romanum, II/2022, 286–296.

[85] **Sargenti, M.** Il diritto privato nella legislazione di Costantino. Problemi e prospetive nella letteratura dell'ultimo ventennio. AARC, v. I, 1975, p. 229 ss. (=Studi sul diritto del Tardo impero. Padova, CEDAM, 1986, 1–110).

[86] Така **Biondi, B.** Il diritto romano cristiano. v. III-la famiglia, rapporti patrimoniali, diritto publico. Milano, Giuffrè, 1954, p. 145; **Evans-Grubbs, J.** Op. cit., p. 228.

8. Юридическите инициативи, предприети от император Константин с посочените конституции относно bona materna и cretio, са възприети от следващите по време владетели и намират развитие в тяхното законодателство.

Началната регламентация на bona materna, обособена като наследствено имущество на децата, получено от тях по наследство от майката, е разширена впоследствие: в 379 г. по силата на конституция на императорите Грациан, Валентиниан и Теодосий – CTh.8.18.6, този правен режим се разпростира и за имуществото, получавано от децата по наследство от родственици по майчина линия (bona materni generis), а конституция от 426 г. (CTh.9.19.1) от императорите Теодосий и Валентиниан – и за имуществата, придобити от подвластни деца по силата сключен от тях брак като: зестра, брачно дарение (bona ex matrimonio)[87]; всички тези имущества се обозначават като bona adventitia и са приравнени по правен режим на bona materna[88].

Влиянието на християнството върху тези правни актове на император Константин I, макар и несъмнено да е налице[89], не следва да се преекспонира, още повече за ранното му законодателство – преди сближаването му с епископите Осия Кордубски и Евсевий Кесарийски (особено след като става едноличен владетел през 324 г. след победата си над Лициний) познанията на Константин за християнското учение са доста повърхностни, защото единствен източник на тези негови знания е възпитателят му от времето на пребиваването му в двора на Диоклециан в Никомедия – Лактанций, а последният, ако се съди по съчиненията му (De mortibus persecutorum – За гибелта на гонителите; Divinae institutions – За Божествените наставления; De ira Dei – За Божия гняв; De opificio Dei – За Божественото сътворение), също е незадълбочено запознат с християнската доктрина и съвременното му тълкуване на Библията, като

[87] **Mantovani, D.** Costaninopoli non e Bologna. La nascita del Digesto fra stoiografia e storia, *In:* Interpretare il Digesto. Storia e metodi (a cura di D. Mantovani, A. P. Schioppa). Pavia, Pavia University Press, 2014, p. 123, n. 61.

[88] **Vial-Dumas, M.** Parents, Children and Law: Patria Potestas and Emancipation in the Christian Mediterranean during Late Antiquity and the Early Middle Ages. Journal of Family History 39, 4, 2014, p. 316.

[89] На него настоява **Biondi, B.** Il diritto romano cristiano. Vol. III – La famiglia, rapporti patrimoniali, diritto pubblico. Milano, Giuffrè, 1954, p. 40, като сочи обаче, че и в ред папирусни свидетелства родителската власт на бащата и на майката спрямо децата е еднаква.

почти единствените въпроси, които го вълнуват, са възмездието за гонителите на християните, проявите на Божия промисъл в историята на народите и Божия гняв[90]. Освен това втората разглеждана конституция – от 319 г., е първа проява (слагаща начало на стабилна традиция) на враждебност от страна на императорското законодателство срещу сключването на втори брак, към който църковната дисциплина в този период е доста по-благосклонна и го приема като институт в полза на преживелия съпруг[91].

Частичната отмяна на кредията е разширена в 339 г., когато Констанций я отменя при получаване на наследство от страна на неемансипираните деца над определена възраст, независимо дали наследството идва от майка им или от други лица (CTh.8.18.4)[92]. С конституцията на императорите Аркадий, Хонорий и Теодосий от 17 март 407 г. (CTh.8.18.8), която представлява едикт с всеобщо нормативно приложение, адресиран до преторианския префект на Изтока – Антемий, кредията е изцяло отменена по отношение на децата, независимо на каква възраст са те и кого наследяват.

Така анализираните тук правни актове на император Константин, макар и в началото на управлението му да страдат от невинаги ясни формулировки, полагат началото на законодателна тенденция в римското следкласическо право, развита след това и доведена до логичния ѝ завършек в последващото императорско законодателство.

---

[90] В този смисъл – **Amarelli, Fr.** Vetustas-innovatio: un'antitesi apparente nella legislazione di Costantino. Napoli, Jovene, 1978, p. 105 ss.

[91] **Dupont, Cl.** Les constitutions de Constantin et le droit privé au debut du IV siècle. (Les personnes). Roma, L'Erma di Bretschneider, 1968, p. 115.

[92] За този правен акт на император Констанций – **Cuneo, P.O.** La legislazione di Costantino II, Costanzo II e Costante (337–361). Milano, Giuffrè, 1997, p. 42–45, с реконструктивната хипотеза, че се касае за конституция, издадена съвместно от Константин и синовете му Констанций и Констанс, но без предложение за коректура на годината на издаване – 339 г., която фигурира в манускриптите на кодекса и, видно от синоптичния индекс на датировките в посочената монография (p. 465), е възприета от Gotofredus, Момзен, Крюгер (единствено Seeck я коригира на 329 г.); самата авторка също в своя индекс приема като вярна 339 г. (p. 465 – последна колона), поради което реконструкцията с името на император Константин, при запазване годината на издаване – 339 г. или 2 години след смъртта му през 337 г., е неприемлива и не е възприета в настоящото изследване.